

Kontinuita, proměna, zánik nebo obnova poutní tradice v České republice pohledem etnologie

Continuity, Transformation, Disappearance, or Renewal of the Pilgrimage Tradition in the Czech Republic from the Perspective of Ethnology

PhDr. Markéta Holubová, Ph.D.

Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00
Praha, CZECH REPUBLIC

holubova@eu.cas.cz

ORCID: 0000-0001-8904-1738

Abstract

The study deals with the phenomenon of pilgrimages after the year 1989. Except for the traditional pilgrimage festivities associated with the confession of faith, such as in Žarošice in South Moravia, where a pilgrimage ritual with many Baroque relicts is still practised on the so-called Golden Saturday, we can notice the disappearance of pilgrimages. At the same time, the traditional form of pilgrimages is transformed, and we can observe innovative trends after 1989. Pilgrimage tourism is developing significantly, professional and association pilgrimages (e.g. these of firefighters, gamekeepers, beekeepers, and teachers) are being organised, and cycling pilgrimages are becoming popular among all age groups. In contrast to Western Europe, the phenomenon of long-distance pilgrimages, not only to Santiago de Compostela in Spain, but also to Mariazell, Roma, Assisi, and the Holy Land, has arrived in the Czech Republic with a certain delay. After the year 2000, pilgrim routes have been replicated and trucked, modern pilgrim routes are being built. Last but not least, we try to answer the question of what role a pilgrimage site, a pilgrimage or a pilgrimage tradition plays in the Czech society of the twenty-first century.

Key words

Pilgrimage site - pilgrimage - pilgrimage tradition - pilgrim routes - Czech Republic - 21st century

Acknowledgement / Funding

Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076, Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

Putování na posvátná místa, místa symbolická a místa spojená se zázračnou událostí představují nedílnou součást světových náboženství, včetně křesťanství. Nejinak tomu bylo také v českých zemích. Dá se říct, že vývoj poutní tradice v průběhu staletí vykazoval podobu určité sinusoidy, střídající období rozkvětu s dobami útlumu, stagnace a organizované likvidace.¹ Jedním z klíčových aspektů, který významně ovlivnil poutní tradici v České republice, byl komunistický režim. Po jeho nástupu bylo náboženské vyjadřování vytlačováno z veřejného života. Známá akce „K“ na počátku padesátých let 20. století vedla k likvidaci řeholního života.² Smutným vrcholem vztahu komunistů k poutním místům a tradici se stala likvidace některých poutních míst. Nejznámější je případ řízeného vandalismu po roce 1948 a posléze v roce 1973 vyhození do vzduchu a buldozery srovnané se zemí známé poutní místo Panny Marie Pomocné ve Zlatých Horách na Jesenicku, místa setkávání poutníků z Moravy, Německa a Polska.³

Až po sametové revoluci v roce 1989 vrostl opětovně význam náboženství v české společnosti, ale na kvalitativně odlišné úrovni. Prvotní nadšení ze svobody vyjadřované mimo jiné účastí na bohoslužbách a velkých poutích (např. na Velehradě) brzy vyprchalo. I přes znatelný vliv křesťanství a poutní tradice lze českou společnost považovat za nábožensky vlažnou, neboť podle posledního sčítání obyvatelstva z roku 2021 nevyznává žádnou institucionalizovanou formu náboženství 68,3% občanů České republiky a pouze 9,28% věřících se hlásí ke katolické víře, největší náboženské denominaci v České republice.⁴ Nízký zájem o církevní organizovanou religiozitu však ještě nezastírá, že by dnešním Čechům byla zcela vzdálená víra v nadpřirozené jevy, magii nebo nejrůznější prvky komercializovaného duchovna. Nejenže vyznává víru v nadpřirozené jevy, ale dokonce z hlediska zájmu o astrologii nebo léčitelství náleží česká společnost naopak v euroatlantickém prostoru mezi ty nejreligióznější.⁵

V průběhu prvního desetiletí 21. století dochází k novému formování religiozity a spirituality.⁶ Registrujeme výrazný nárůst neinstitutcionální spirituality,

1 Např. HOLUBOVÁ, Markéta et al.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. IX. Duchovní a hmotné aspekty zbožné peregriance*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2020; HOLUBOVÁ, Markéta: Poutnictví a poutě. In: Bahenský, František et al: *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada: Lidová kultura*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2014, s. 291; MIHOLA, Jiří (ed.): *Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010.

2 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.

3 NEUBAUEROVÁ, Michaela – MACHÁČEK, Pavel: *Zmizelé Jesenicko. 3. Poutní místa*. Jeseník: Hnutí Brontosaurus Jeseníky, 2021, s. 32–42.

4 Blíže: ČSÚ – Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu 2021. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/shortUrl?su=bc365719> (cit. 26. 2. 2024).

5 HAMPLOVÁ, Dana: *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013, s. 58–81.

6 Např. HOLUBOVÁ, Markéta: Manifestations of Marian Devotion in the Czech Republic – the Past and Present. In: Zachar Podolinská, Tatiana (ed.): *Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe*. Bratislava: Veda, 2019, s. 76–94.

patrná je individualizace víry. Charakteristickým znakem územního rozložení věřících obyvatel, patrným již z dob první republiky, je poměrně výrazná polarizace mezi Čechami a Moravou čili vzrůst religiozity směrem ze severozápadu na jihovýchod území republiky.⁷ Výrazné rozdíly jsou patrné mezi městem a vesnicí, centrem a periferií. Kromě regionální diferenciacce je podstatná i věková rozrůznost přístupu Čechů k náboženství.⁸ Na jedné straně dochází k upožadování tradiční religiozity, na straně druhé ke vzniku nových náboženských hnutí spojených také s náboženstvím imigrantů.⁹

Na globální úrovni pak proměny limituje rychlé tempo (sub)urbanizace a sociálních nerovností, hodnotový a behaviorální individualismus, nedůvěra a odpor k jakýmkoli (nejen náboženským) vnějším autoritám, zhoršující se stav životního prostředí, stárnutí populace a v neposlední řadě i rostoucí mobilita.¹⁰ Náboženská diverzita celosvětově roste s globalizací a s ní spojenou migrací obyvatelstva.¹¹

Současně platí, že takto obecně vyslovená tvrzení zcela neodrážejí skutečné náboženské pnutí v české společnosti. Důkazem toho je i pestrá mozaika poutní praxe. V předložené studii se tak pokusíme zodpovědět: 1) jakou roli zaujímá poutní místo ve společnosti 21. století, 2) jakou podobu mají dnešní poutě a jakým způsobem se putuje a 3) zda poutní tradice po roce 1989 probíhá kontinuálně nebo se proměňuje, zaniká či nově vzniká.

Poutní místo

Poutní místo je v běžné mluvě užívané a obecně známé označení pro sakrální objekt, který je cílem náboženských poutí. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska definuje poutní místo jako „*zpřítomnění posvátného jevu v určitém, přesně vymezeném prostoru. Vzniká promítnutím náboženských představ spojených s výjimečnými, nezřídka fiktivními událostmi do konkrétní lokality, v níž je přítomnost nadpřirozené moci pociťována a vnímána intenzivněji než jinde. Spojení této síly s daným místem se manifestuje prostřednictvím zázraků, širokými vrstvami je pak považováno za kultovní*“.¹² Tato definice poutního

7 HAVLÍČEK, Tomáš – HUBKOVÁ, Martina – SMRŽOVÁ, Kamila: Changes in the geographical distribution of religious heterogeneity in Czechia during the transformation period. *Acta Universitatis Carolinae. Geographica* 44, 2009, č. 1-2, s. 31-47.

8 STEM 2018, Ústav empirických výzkumů. *Postoj Čechů k náboženství*. Dostupné z: <https://www.stem.cz/postoj-cechu-k-nabozenstvi> (cit. 26. 2. 2024).

9 Srov. FONER, Nancy – ALBA, Richard: Immigrant Religion in the U.S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion? *International Migration Review* 42, 2008, č. 2, s. 360-392.

10 KONG, Lily: Global shift, theoretical shift: Changing geographies of religion. *Progress Human Geography* 34, 2010, č. 6, s. 755-776.

11 HENKEL, Reinhard: The changing religious space of large Western European cities. *Prace Geograficzne* 137, 2014, s. 7-15.

12 BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. III. Praha: Mladá Fronta, 2007, s. 789-791.

místa je však pro dnešní dobu nedostačující. Dnes přicházejí na poutní místa nejen věřící, poutníci, nýbrž také turisté či návštěvníci, kteří tam jdou s různými požadavky a očekáváními, tudíž i při odchodu jejich zážitky a pocity jsou velmi různorodé.¹³ Dochází tak ke kumulování role poutního místa.

Poutníci od počátku směřovali do míst spjatých se životem a činy Ježíše Krista a Panny Marie, následně i spojených se životem, působením světců a světic či s jejich smrtí – ať již jako skutečným dějištěm události, či s uložením ostatků.¹⁴ Relikviáře s ostatky byly přiváženy i z cizích zemí stejně jako další náboženské artefakty – zázračné obrazy, sochy aj. Často byly na náklady jak církve, tak příslušníků šlechtického stavu pořizovány kopie slavných v zahraničí uctívaných předmětů (např. obraz Panny Marie Pasovské), umísťovány do kostelů po celé zemi, aby se následně stávaly předmětem poutí.¹⁵ Poutní tradice se velmi často rozvinula i k dalším náboženským předmětům (např. pozlacený měděný reliéf Madony Staroboleslavské, tzv. Palladium země české), zvláště pak k vyobrazením, jež konalý zázraky, a proto byly vyhledávány poutníky ze širokého okolí (např. obraz Panny Marie Klatovské, který ronil krev, socha Panny Marie Svatohorské nebo sv. Salvátor v Chrudimi). Poutním místem se stalo také místo zázračného uzdravení (léčivý pramen), nálezu posvátného předmětu (socha tzv. Staré Matky Boží v trní v Brně-Tuřanech) či zjevení (zjevení Panny Marie Lurdské aj.).

I dnes je nejvíce poutních míst zasvěcených Panně Marii a aktivních poutních míst, k nimž se alespoň jednou v roce pořádá pouť, evidujeme na území České republiky kolem 450.¹⁶ Obecně lze uvést, že aktivních poutních míst v Čechách je méně než na Moravě a ve Slezsku. Tento rozdíl mezi Čechami a Moravou a Slezskem není dán pouze objektivními rozdíly ve výskytu poutních míst, ale souvisí též s rozdílnou rolí náboženství a mírou a způsobem zapojení i drobných sakrálních památek do života místních společenství. Obyvatelstvo Moravy je výrazně více religiózní než v jiných oblastech České republiky.¹⁷

Přestože poutní místa spojuje jejich účel, nejsou všechna stejná ani vzhledem, ani důležitostí. Poutní místo může mít velmi různou podobu, velikost a regionální význam. Samotná fyzická podoba však ještě nemusí nutně vypovídat

13 WINTER, Michael – GASSON, Ruth: Pilgrimage and tourism: Cathedral visiting in contemporary England. *International Journal of Heritage Studies* 2, 1996, č. 3, s. 172–182. <https://doi.org/10.1080/13527259608722170>

14 HRDINA, Jan: *Relikvie. Odpustky. Poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*. Praha: Národní památkový ústav – Scriptorium, 2017.

15 ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999.

16 KUČERA, Zdeněk – BLÁHA, Jan D. – KUČEROVÁ, Silvie – HUPKOVÁ, Martina – REEVES, Daniel: *Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století podle konání poutě během kalendářního roku. Doprovodný text k mapě*. Praha: Nakladatelství P3K, s. r. o., 2012, s. 11. Dostupné z: <http://web.natur.cuni.cz/ksgrrek/kuhig> (cit. 26. 2. 2024).

17 HAVLÍČEK, Tomáš – HUPKOVÁ, Martina: Religious landscape in Czechia: new structures and trends. *Geografie* 113, 2008, č. 3, s. 302–319.

o současném významu poutního místa. I rozměrově malá architektonická stavba může uchovávat milostný předmět, za nímž přicházejí poutníci z širokého regionu, okolí i ciziny (např. pouť ke Staré Matce Boží v Žarošicích u Kyjova). Naopak některé mohutné chrámy a přilehlé klášterní komplexy ztratily v průběhu času své zástupy poutníků a tím i část svého věhlasu a využití (např. Chlum sv. Maří na Sokolovsku). Kromě toho jsou dosud v České republice slavná poutní místa, kam směřují z velké části turisté (např. kostel na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou, památka světového kulturního dědictví UNESCO). Ne všechna poutní místa slouží výhradně náboženským účelům, i když se na nich konají události a setkání s přiměřeným světským obsahem.

Řada poutních míst tvoří dominantu krajiny, představují architektonické skvosty, jen pro zajímavost registrujeme šest základních architektonických typů poutních míst,¹⁸ proto figurují také na seznamu kulturních, ba dokonce národních kulturních památek, a tudíž jejich správa je podřízena řídit se památkovým zákonem, což může mnohdy ztěžovat každodenní chod poutního místa, anebo dostávat správce poutních míst do určitého střetu zájmu ve vztahu k poutnímu turismu.¹⁹

Zcela specifickým vývojem procházejí poutní místa na území bývalých Sudet. Odsunem německého obyvatelstva po roce 1945 a ateizací společnosti v době komunismu zanikla řada poutních míst, některá jsou značně zchátralá. Od devadesátých let 20. století se objevují iniciativy občanské společnosti, místních spolků o jejich obnovu jako centra smíření a setkávání Čechů a Němců s více či méně úspěšným výsledkem. Jako jeden příklad za všechny úspěšné obnovy poutního místa v pohraničí můžeme zmínit Zlaté Hory na Jesenicku, kde byla od dob baroka uctívána Panna Marie Pomocná.²⁰ Jak už jsem se výše zmínila, komunisté nechali toto poutní místo vyhodit do povětří a srovnat se zemí, takže po něm nezbyl v terénu žádný hmotný doklad. Záhy po pádu komunismu (1991) vzniklo Sdružení pro obnovu poutního místa Panna Maria Pomocná u Zlatých Hor. Na jeho výstavbu finančně přispěli také sudetští Němci, a tak již v roce 1995 mohl být nový kostel vysvěcen. Sdružení pak svoji činnost ukončilo a nový poutní kostel předalo do správy církve. Od téhož roku se každoročně třetí sobotu v září koná tradiční pouť tří národů – Čechů, Němců a Poláků, která náleží k tě nejvíce navštěvovaně.²¹

18 ROYT, Jan: K charakteru poutních komplexů v Čechách. In: Stuchlá, Pavla (ed.): *300 let poutního kostela Jména Panny Marie na Lomci. Sborník příspěvků z odborného semináře 14. 9. 2004*. Vodňany: Městské muzeum a galerie ve Vodňanech, 2005, s. 83–92.

19 ZALASIŇSKA, Katarzyna – PIOTROWSKA, Katarzyna: Kalwaria Zebrzydowska cultural landscape. *International Journal of Heritage Studies* 18, 2012, č. 3: World Heritage and Human Rights: Preserving our Common Dignity through Rights Based Approaches, s. 307–315. <https://doi.org/10.1080/13527258.2012.652974>

20 BAKOŠÍK, Vladislav – DOBOŠ, Boleslav: *Poutní místo Panna Maria Pomocná u Zlatých Hor*. Zlaté Hory: Ateliér D, 2008, s. 23–30.

21 Celkově se této poutě zúčastní 3 000 až 4 000 poutníků.

Obr. 1. Zářijová pouť tří národů ve Zlatých Horách na Jesenicku. Foto M. Holubová, 2019.

Na území České republiky se ojediněle v prostorách poutních míst nacházejí specializovaná muzea, zaměřená na poutnictví, jako je např. Svatojánské muzeum v Nepomuku v západních Čechách, vzniklé v roce 2015 v rodišti sv. Jana Nepomuckého,²² anebo poutní muzeum na Svaté Hoře u Příbrami z roku 2015,²³ pro jehož expozici byly zpřístupněny sklepní prostory poutního místa. Muzejní exponáty jsou původní, svatohorské, nikoliv výpůjčky z jiných paměťových institucí. Nejvýznamnější archeologické nálezy – pec, studna, štolový systém, jsou zpřístupněny pro návštěvníky a zakomponovány přímo do prostoru muzejní expozice. Návštěvnost svatohorského poutního muzea v roce 2022 čítala 8 522 návštěvníků.²⁴

22 Svatojánské muzeum. Dostupné z: <https://www.sjmn.cz> (cit. 26. 2. 2024).

23 Svatohorské muzeum. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/pro-navstevniky/prohlidky/svatohorske-muzeum> (cit. 26. 2. 2024).

24 *Svatá Hora* 60, 2023, č. 1, s. 15.

Poutní místo představuje rovněž kulturně-společenské centrum, kde se pořádají různé edukativní přednášky, koncerty, ale i festivaly. K jednomu z nejznámějších festivalů a hojně organizovanému i na poutních místech náleží festival Noc kostelů,²⁵ což je každoročně pořádaná akce, která má umožnit široké veřejnosti nezávazné přiblížení se a setkání s křesťanstvím. V jejím rámci jsou ve večerních a nočních hodinách zpřístupněny některé kostely různých křesťanských církví, ve kterých se rovněž zdarma konají koncerty, komentované prohlídky, workshopy či divadelní představení. Návštěvníci mají možnost nahlédnout do kostelních sakristií či klášterních zahrad, zkusit si zahrát na varhany, vystoupat na věže či sestoupit do starobylých krypt, prožít liturgii nebo třeba jen vnímat to, co bylo inspirací pro stavitele křesťanských

Obr. 2. Muzejní expozice na Svaté Hoře u Příbrami.
Foto M. Holubová, 2022.

chrámů. Vedle osobních návštěv se některé akce živě streamují na internet, na webových stránkách události jsou k dispozici také virtuální prohlídky církevních objektů. Noc kostelů vznikla v roce 2001 v Německu a do České republiky se rozšířila z Rakouska. První ročník této akce se v České republice konal 29. května 2009, v posledním roce (2023) své brány na počátku června otevřelo více jak 1 800 objektů, v nichž proběhlo přes 7 600 programů.²⁶

Poutní místa vstupují také do virtuálního světa.²⁷ Dnes má prakticky každé poutní místo vlastní oficiální webové stránky, byť různé kvality, ale nebylo tomu tak vždycky. Církve, církevní řády jako církevní instituce, které jsou

25 Noc kostelů. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Noc_kostel%C5%AF (cit. 26. 2. 2024).

26 Program Noc kostelů 2023. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-noc-kostelu-program-231904> (cit. 26. 2. 2024).

27 MACWILLIAMS, Marc W.: Virtual pilgrimages on the Internet. In: Norman, Alex - Cusack, Caroline M.: *Religion, Pilgrimage, and Tourism. Critical Concepts in Religious Studies. III. Modern Religious Pilgrimage*. London - New York: Routledge - Taylor & Francis Group, 2015, s. 126-154.

konzervativnější, začaly využívat sociální sítě až na konci devadesátých let 20. století. Webové stránky představují velice rozsáhlý informační zdroj nejen pro poutníky, nýbrž také pro turisty a návštěvníky těchto míst. Informují nejen o poutním místě, jeho historii, hlavních poutích či aktuálních akcích, nýbrž přímo umožňují si prohlédnout jeho podobu na fotografiích a v některých případech umožňují třeba i virtuální prohlídku celého poutního areálu (např. Svatá Hora u Příbrami, Svatý Kopeček u Olomouce). Dalším důležitým parametrem bývá rezervace ubytování v poutních domech či nákup devocionálií, knih a upomínkových předmětů pomocí e-shopu. Webové stránky jsou doplněny i nesčetnými odkazy na weby příbuzné ať už křesťansky, multimediálně, či turisticky zaměřené. A pokud by se přece jenom poutník neodvážil putovat na poutní místo přímo, má možnost virtuálně sledovat aktuální dění v poutním kostele s přenosem mší. Tuto nabídku internetu výrazně posílila covidová epidemie.²⁸

Profánní versus posvátný prostor poutního místa

V současné době se také výrazně stírá rozdíl mezi profánním a posvátným prostorem poutního místa.²⁹ Nejlépe to můžeme dokumentovat na dvou příkladech ze Svaté Hory u Příbrami, a to ve spojitosti s vnímáním role svatých schodů v průběhu času. Svatohorské svaté schody představují kryté kamenné schodiště, které bylo postaveno v roce 1727, a spojuje město Příbram s poutním místem.³⁰ Podle jezuitských diáří v období baroka to byl po poutním kostele druhý nejposvátnější prostor v poutním areálu, do něhož měl poutník vstupovat s pokorou, modlitbou, někteří poutníci po nich vystupovali i po kolenou.³¹

Po roce 1989 vnímání tohoto posvátného prostoru se postupem doby výrazně proměnilo. Od roku 1990 se na Svaté Hoře každoročně koná slavnost Příbramská šalmaj, jejíž součástí je historický průvod z Příbrami na Svatou Horu, který připomíná prvního arcibiskupa pražského Arnošta z Pardubic, údajného tvůrce uctívané milostné sochy Panny Marie Svatohorské. Odpoledne pak od roku 2007 probíhá každoročně závod hasičů po svatohorských schodech, což je aktivita, která připomíná historickou událost z roku 1978, kdy vyhořela Svatá Hora u Příbrami.³² Požár byl velmi rozsáhlý a zasahovalo u něho několik hasičských sborů ze Středočeského kraje, tedy i z Příbrami.

28 UPENIEKS, Laura: Religious / spiritual struggles and well-being during the COVID-19 pandemic: Does „talking religion“ help or hurt? *Review of Religious Research* 64, 2022, s. 249–278. <https://doi.org/10.1007/s13644-022-00487-0>

29 ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 17–48.

30 NAŇKOVÁ, Věra: Architekt a stavitel Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost. *Umění* 22, 1974, s. 227–228.

31 HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská. Příspěvek k barokním vazbám jezuitské rezidence a poutního místa*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2015, s. 81.

32 SMOLOVÁ, Věra: *Požár Svaté Hory 27. 4. 1978 a její rekonstrukce*. Příbram: Město Příbram, 2018, s. 17–42.

Obr. 3. Umělecký happening v prostorách svatých schodů na Svaté Hoře u Příbrami. Foto M. Holubová, 2019.

Závod do určité míry navozuje tuto situaci, kterou museli podstupovat hasiči v roce 1978. Dvojice hasičů či hasiček skoro v plném vybavení – v hasičském stejnokroji, v obuvi určené k zásahu, v zásahové přilbě – a muži i s dýchacím přístrojem na zádech – startuje před vchodem do svatohorských schodů v Příbrami v Dlouhé ulici. Každý hasič nese po odstartování hadici „B“ a jeden z nich navíc jednu uzavíratelnou proudnici. Vyběhá do koridoru schodů a zdolává trať dlouhou 560 metrů s 289 schody a výškovým rozdílem 80 metrů. Po 120 metrech na kontrolním stanovišti musí hasiči hadici a proudnici propojit, pak ji odložit na vyznačené místo a dále pokračovat v běhu až do cíle.³³

Již přímo v prostorách svatých schodů se konal v roce 2019³⁴ první ročník uměleckého happeningu, jehož součástí byly ryze světské aktivity jako prodej nejruznějších předmětů, fotografií, obrazů, šperků, doprovázený divadelními představeními a vystoupeními kapel různých žánrů. Kvůli covidové pandemii se několik let nekonal, ale třetí neděli v září roku 2023 se opět uskutečnil.³⁵

³³ Tamtéž, s. 76.

³⁴ Svaté schody 2019, 343 schodů pro tvořivost. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/2019/05/12/svatohorske-schody-2019-343-schodu-pro-tvorivost> (cit. 2. 3. 2024).

³⁵ Svaté schody 2023, 343 schodů pro tvořivost. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/akce/svatohorske-schody-2023-343-schodu-pro-tvorivost> (cit. 2. 3. 2024).

Poutě

Pojmy o pouti mají dlouhou historii, a to nejen v křesťanských tradicích, ale také ve studiu náboženství. Od chápání jako povinné cesty v některých konfesijních kontextech³⁶ k přehodnocení jako nějaké formy záměrného cestování³⁷ je současná pouť konceptualizuje jako posvátné nebo ritualizované putování, „meta-pohyb“,³⁸ jako stav otevřenosti vůči duchovnímu zapojení prostřednictvím místa a cesty, ať už plánované, nebo spontánní,³⁹ jako základní forma náboženské mobility⁴⁰ nebo jako symbolická mobilita, která se projevuje v rámci náboženského pohybu podmíněných těl skrze sémanticky fixovanou geografii.⁴¹ Pouť je zakotvena do kulturních a společenských kontextů, jako jsou diskurzy o klimatické změně, zdraví a s ním spojeném trávení volného času.⁴² Jako pěší pouť představuje alternativní protíváhu k současnému uspěchanému stylu života.⁴³

Současná pouť jako komplexní a mnohvrstevná praxe se vyznačuje silným pocitem nejednoznačnosti.⁴⁴ Lidé, kteří se vydávají na pouť, se mohou identifikovat jako turisté, návštěvníci nebo poutníci, aniž by byli věřícími. Tyto kategorie se někdy překrývají a hranice mezi nimi jsou často velmi vágní, přičemž lidé přecházejí z jedné kategorie do druhé. Zdá se, že tam, kde se církevním denominacím nedaří navázat komunikaci s lidmi, stále více jednotlivců nachází své duchovní potřeby (např. hledání smyslu života) na kaminoizovaných poutních stezkách.⁴⁵ Lidé, kteří podnikají tyto poutě, nacházejí širokou škálu významů v poutnických tradicích, fyzických výzvách a mezilidských setkáních, která na cestě zažívají. Mnoho

36 Např. GEMZÖE, Lena: Big, Strong and Happy: Reimagining Femininity on the Way to Compostela. In: Jansen, Willy – Notermans, Catrien (eds.): *Gender, Nation and Religion in European Pilgrimage*. Farnham: Ashgate, 2012, s. 48.

37 TURNER, Victor, TURNER, Edith: *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*. New York: Columbia University Press, 1978, s. 241.

38 Např. COLEMAN, Simon – EADE, John (eds.): *Reframing Pilgrimage: Cultures in Motion*. London: Routledge, 2004, s. 18.

39 Např. DYAS, Dee: *The Dynamics of Pilgrimage: Christianity, Holy Places and Sensory Experience*. (Routledge Studies in Pilgrimage, Religious Travel and Tourism). Abingdon: Routledge, 2020, s. 309.

40 Např. MADDRELL, Avril – TERRY, Alan – GALE, Tim: Introducing Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging. In: Maddrell, Avril – Terry, Alan – Gale, Tim (eds.): *Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging*. Abingdon: Routledge, 2016, s. 1–16.

41 Např. HASSAUER, Frederike: Wallfahrt/Pilgerreise. In: Auffahrt, Christoph – Bernard, Jutta – Mohr, Hubert (eds.): *Metzler Lexikon Religion. Band 3*. Stuttgart: J. B. Metzler, 2005, s. 637.

42 Např. LINDSTROM, Hans-Erik: *Naturens katedral*. Orebro: Libris, 2016; SNELL, Tatjana – PALI, Sarah: Pilgrimage today: the meaning-making potential of ritual. *Mental Health, Religion & Culture* 16, 2013, č. 9 (Mental Health, Implicit Religion and Culture), s. 887–902. <https://doi.org/10.1080/13674676.2013.766449>

43 BROWMAN, Marion – SEPP, Tiina: Caminoisation and Cathedrals: replication, the heritagisation of religion, and the spiritualisation of heritage. *Religion* 49, 2019, č. 1, s. 74–98. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2018.1515325>

44 SEPP, Tiina: The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: New Routes, Narratives, and Re-Christianization. *Numen* 67, 2020, s. 598–599.

45 BROWMAN, Marion – SEPP, Tiina: Caminoisation and Cathedrals: replication, the heritagisation of religion, c. d., s. 74–98.

poutníků zažívá pocit, že „kráčí ve šlépějích jiných lidí“, aniž by měli vyznání světonázoru svých předků. Kaminoizace⁴⁶ také odkazuje na předpoklady, že pěší putování a fyzická námaha jsou znakem skutečného poutníka a pro pouť jsou stejně důležité jako samotný cíl. To jde ruku v ruce se „spiritualizací chůze“, kdy chůze je chápána jako inherentně „duchovní“ mimo jakýkoli formálně náboženský rámec. Nové poutní cesty jsou „cestami s kořeny“, zděděnými projevy ztracené (a často idealizované) historie, které podporují opomíjené kulturní dědictví.

V případě poutí, které se po roce 1989 konají na území České republiky, můžeme mluvit o dvou základních modelech, se kterými se lze setkat v terénu. Jednak je to pouť v tradičním duchu, kterou můžeme považovat za náboženskou praxi. Ji vykonávají věřící, kteří se řídí liturgickým kalendářem. Charakteristický je poutní průvod hierarchicky uspořádaný – od 19. století podle pohlaví a věku, slavnostnost potrhuje zejména na Moravě také nošení lidových krojů.⁴⁷ Současná proměna kulisy, způsob dopravy, formy organizace poutnictví apod. modifikují i pro věřící způsob dosažení poslání, nikoliv proměnu smyslu. Podstatou zůstává zbožné putování za určitým cílem.

Zejména na Moravě se stále uplatňují tradiční formy poutních průvodů. Tuto skutečnost lze podpořit na konkrétním příkladu, manifestujícího dosud tradiční formy náboženských festivit, kterou lze spatřit v jihomoravských Žarošicích.⁴⁸ Od ostatních poutních míst se Žarošice liší okázalostí hlavní poutě, konané o Zlaté sobotě – třetí sobotu v září. Jedná se o průběh poutního průvodu s důrazem na dodržování ceremoniálu, včetně poutníků oděných v tradičních krojích. Starobylý poutní rituál se zde pěstuje zásluhou „starších bratrů“, tradičních vůdců procesí, kdy již během cesty dodržují poutníci přesně stanovený program se speciálním písňovým repertoárem vztahujícím se k tomuto místu. Na dohled žarošického kostela pozdravují zázračnou Madonu zvláštní písní a modlitbou.

V rámci slavnostní mše jsou praktikovány obřady s ozvěnou barokních relikvií, které jsou doloženy v literatuře, ale s nimiž se v českých zemích již běžně nesetkáváme. Před vstupem poutníků do chrámu je inscenována píseň – dialog mezi Matkou Boží a hříšníkem, zvaná „odpros“. Rituál příchozích poutníků pokračuje „poklonou“, při níž se družičky kladou na zem před oltářem a obětují „pokoru“; odevzdávají se věnečky, které mají družičky připevněny ve vlasech a mládenci na rukávu. U některých procesí přinášejí družičky věnečky ve formě

46 Kaminoizace vychází z inspirace novodobé podoby nejstarší dálkové pěší poutní cesty do Santiaga de Compostela ve španělské Galicii a znamená zakládání nebo obnovování poutních cest v duchu tohoto konstrukturu na územích mimo Španělska. Tato pouť je v současnosti znovuobjevována a replikována i v oblastech, kde byla dlouho zdiskreditována a přerušena z teologických i politických důvodů.

47 JAKUBÍKOVÁ, Kornélia: Sprievod ako etnologický problém. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 1994, s. 19–20.

48 DVOŘÁKOVÁ, Hana: Dva aspekty projevu současné zbožnosti na příkladu pouti do Žarošic a na Turzovku. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 2, s. 91–98.

Obr. 4. Žarošická procesí o Zlaté sobotě. Foto M. Holubová, 2017.

korunek na zdobeném polštářku. Družičky obětující věnečky jsou součástí každého procesí, obětujících chlapců je mnohem méně. Žarošický ceremoniál se koná až do pozdních nočních hodin a samotná procesí, která přicházejí z nejrůznějších koutů Moravy (hlavně z Hané a Slovácka), ale i ze Slovenska, doplňují korouhve, bohatě osvětlená i zdobená nosítka mariánských soch (cca 28 až 35), včetně účastníků oděných v tradičních krojích.

V poutní tradici se však setkáváme i s jejím zánikem. Vynecháme-li rušení poutních míst a zákaz poutí již za vlády Marie Terezie a Josefa II., pak výrazný zásah s negativními dopady nastal na území bývalých Sudet v důsledku odsunu německého obyvatelstva po druhé světové válce, nositelů této tradice. Řada poutních míst zanikla také po nástupu komunistů k moci. Zcela specifickým příkladem zániku poutní festivity je tzv. andělská pouť dětí,⁴⁹ konaná z Příbrami na Svatou Horu, kdy zániku předcházelo ještě pozměnění termínu konání této poutě v průběhu času. První zmínky o tomto typu poutního průvodu nacházíme v jezuitských diářích k roku 1671, kde je tato dětská andělská pouť popisována přibližně takto: Děti oblečené v bílých komžích, na hlavách s bílými parukami,

49 HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská*, c. d., s. 68.

Obr. 5. Hasičská pouť ve Křtinách. Foto M. Holubová, 2018.

v ruce držely bílé královské lilie a na zádech měla bílá andělská křídla.⁵⁰ V průběhu baroka se tato pouť konala na svátek sv. Ignáce z Loyoly (31. 7.), který je znám spíše jako ochránce proti moru, ale v pobělohorské době byl uctíván také jako ochránce rodiček a nenarozených dětí.⁵¹ V 19. století za správy svatohorských redemptoristů tato poutní tradice pokračovala ve stejné podobě, ale termín konání andělské pouti dětí se přesunul na 1. května.⁵² Poslední dětská andělská pouť se konala v květnu roku 1947. Po roce 1989 se tato pouť již neobnovila, ale v povědomí starších lidí v Příbrami stále ještě zůstává.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ ČORNEJOVÁ, Ivana: Saint Ignatius of Loyola, Patron Saint of Expectant Mothers. In: *Patron saints and saintly patronage in early modern Central Europe*. Praha: Faculty of Arts, Charles University, 2019, s. 85–95.

⁵² CHYTIL, Rudolf: *Svatá Hora*. Praha: Svoboda, 1948 (nefoliováno).

Tradiční termíny poutí jsou zachovány. Nejčastěji se poutě konají na mariánské svátky – Zvěstování, Navštívení, Nanebevzetí a Narození Panny Marie. Po roce 1989 probíhají také poutě jednotlivých profesí, spolků, a to buď ve výroční dny jejich patronů, odvozených podle liturgického kalendáře, anebo v termínech mezinárodně uznaných dnů OSN. Podle liturgického kalendáře se řídí například pouť hasičů, která se koná ve výroční den svátku sv. Floriána (4. 5.), patrona hasičů. Jedna z nejznámějších hasičských poutí se již od roku 2002 pořádá ve Křtinách. Při příležitosti tohoto svátku se koná průvod jednotek zúčastněných hasičských sborů přes městys Křtiny od koupaliště ke chrámu se zástavami, v historických, dobových i současných uniformách. Obvykle v čele průvodu na nosítkách je nesená socha sv. Floriána a průvod doprovází také hasičská technika historická nebo současná. Nedílnou součástí bývá kněžské žehnutí hasičské techniky nebo hasičských symbolů. Obdobně probíhá také pouť hubertovská čili pouť myslivců, která připadá na svátek sv. Huberta (3. 11.).

Naproti tomu poutě učitelů se konají na mezinárodní den učitelů, který se slaví tradičně 28. března, v den výročí narození Jana Amose Komenského. Tyto mezinárodně uznané (sváteční) dny vyhláší Organizace spojených národů (OSN), ale i její organizace pro vzdělání, vědu a kulturu UNESCO, Světová zdravotnická organizace (WHO) a další nadnárodní instituce. Mají sloužit jako připomínka nějakých tematicky vymezených hodnot, dosažených úspěchů lidstva či naopak hrozeb a boje proti nim. Obdobně včelařská pouť probíhá na Hostýně každoročně na světový den včel (20. května).

Nejvíce vykonaných poutí v roce se váže na měsíc září a během letních, prázdninových měsíců – červenec, srpen. Ovšem nebylo tomu tak vždycky. Například podle jezuitských diáří ze Svaté Hory u Příbrami ve druhé polovině 17. století kulminovala největší návštěvnost poutníků o Velikonocích čili v březnu nebo v dubnu z důvodu, že Velikonoce jsou pohyblivým svátkem, a na počátku 18. století se kulminace posunula na svátek Božího těla čili květen nebo červen (pohyblivý svátek).⁵³

Vedle tradičních poutí dochází současně k transformaci jejich podoby a po roce 1989 evidujeme inovativní trendy. Velké oblibě se těší dálkové pěší poutě do Svaté země, do Říma, do Mariazell, ale především svatojakubská poutní cesta.⁵⁴ Jedná se o jednu z nejstarších historických poutních cest v Evropě, jež vede ke hrobu sv. Jakuba Většího v Santiagu de Compostela ve španělské Galicii. Postupem času vznikla síť dvanácti poutních tras mířících z Itálie, Francie a Portugalska, na které navazovaly cesty severněji položených států. Azyl putujícím skýtaly již od středověku kostely, kláštery a hospitály, spravované řeholníky.

53 HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská*, c. d., s. 85.

54 Srov. např. EADE, John – KATIČ, Mario: *Pilgrimage, Politics and Place Making in Eastern Europe. Crossing the Borders*. London: Routledge, 2014. <https://doi.org/10.4324/9781315600505>

Symbolem dlouhotrvající pěší poutě se stala mušle hřebenatky, ať již skutečná, nebo vyobrazená na poutním odznaku, někdy prořatá dvěma poutnickými holemi. Novodobý zájem o svatojakubskou dálkovou pěší pouť začal prudce vzrůstat od konce osmdesátých let 20. století, k čemuž přispěla pouť papeže Jana Pavla II. v roce 1982, vydání Coelho románu *Poutník* a následně i fakt, že roku 1993 byla svatojakubská poutní cesta zapsána na seznam světového dědictví UNESCO. Od roku 1987 je platný systém značení pomocí směrových značek se symbolem svatojakubské mušle a žlutých šipek. K prudkému rozvoji přispívá i její dokonalá infrastruktura zajišťující poutníkům na cestě síť nocleháren a pohostinských zařízení, které jsou dotované španělským státem nebo obecní správou.⁵⁵ Aby mohl poutník využívat během putování těchto zařízení, případně získal i nějaké slevy, musí být vybaven poutním pasem, tzv. *credenciales*. Jedná se o malou knížečku, do které poutník dostává razítka v kostelích nebo v ubytovnách, kde přespává. *Credencial* je pro většinu poutníků základní upomínkový předmět z pouti, který jim připomíná jednotlivé etapy. V cíli cesty pak po jeho předložení může poutník obdržet certifikát o podniknuté cestě.

Obdobně jako v jiných částech Evropy i u nás po roce 2000 dochází ke kaminizaci a replikaci dálkových poutních cest.⁵⁶ Jedná se o určitou alternativní podobu poutě, není tak důležitý cíl jako prožitá cesta. Podnikají ji jak věřící, tak i nevěřící. Obvykle mají vlastní značení a obdobně jako ve španělském Santiago de Compostela vzniká postupně síť ubytovacích zařízení a pohostinství, na některých poutních cestách mohou poutníci uplatnit také poutní pasy (např. Skokovská stezka, cyrilo-metodějská poutní cesta). Charakteristické je, že první dálkové pěší poutě na území České republiky začali v devadesátých letech 20. století organizovat ti, kteří nejdříve sami podnikli pěší pouť do španělského Santiago de Compostela. V současnosti registrujeme v České republice šest různých svatojakubských cest, a to čtyři v Čechách, jednu na Moravě a jednu v Slezsku.⁵⁷

Vedle replik svatojakubské poutní cesty vznikají na území České republiky také jiné, zasvěcené sv. Cyrilu a Metodějovi, zejména Panně Marii. Jako jeden příklad za všechny můžeme uvést Skokovskou stezku,⁵⁸ jejímž primárním cílem bylo obnovení poutní tradice a oživení poutního místa, přičemž kumuluje v sobě, jak duchovní pouť, tak i naučnou stezku. Pěší poutní stezka byla slavnostně otevřena v roce 2010, vede z kláštera premonstrátů v Teplé, přes Skoky do Žlutic a při celkové délce přibližně 67 kilometrů je rozložena do tří pěších etap. Značení, které je jednosměrné, je provedeno zvláštní značkou, jenž vychází z mariánské

55 Např. LOIS GONZALEZ, Ruben: The Camino de Santiago and its Contemporary Renewal: Pilgrims, Tourists and Territorial Identities. *Culture and Religion. An Interdisciplinary Journal* 14, 2013, č. 1, s. 8-22.

56 Srov. BROWMAN, Marion - JOHANNSEN, Dirk - OHRVIK, Ane (eds.): *Reframing Pilgrimage in Northern Europe*. Leiden: Brill, 2020.

57 Ultraia. Dostupné z: <https://ultraia.cz> (citováno 6. 3. 2024).

58 Skokovská stezka. Dostupné z: <https://www.skoky.eu/clanky/skokovska-stezka> (citováno 6. 3. 2024).

symboliky. V průběhu cesty je možné navštívit celkem 71 velmi různých míst zastavení – přírodních, kulturních a duchovních dominant, seznamující s historií regionu a spjatých také s mariánským poutním místem (např. sakrální architektura, technické památky, archeologická naleziště, zaniklé vsi a osady a další zajímavosti). Poutníci mohou během poutní sezony získat pas, který slouží jako doklad pro vydání certifikátu o vykonání pouti do Skoků. V budoucnu by měl také umožnit získání slev u vybraných služeb (zejm. ubytování, pohostinství). K poutnímu pasu je přikládána modrá stužka – symbolické označení poutníka k Panně Marii Pomocné ze Skoků.

V duchu této poutní praxe se od roku 2021 pořádá vždy na začátku srpna patnáctidenní pěší pout' na Jesenicko v délce cca 160 km.⁵⁹ Jedná se o putování po čtrnácti zaniklých poutních místech tamního regionu, přičemž začátek zbožného putování začíná ve Zlatých Horách. Pro potřeby poutníků vyšel i jakýsi průvodce.⁶⁰ Zřejmě se tak zrodila nová poutní tradice. Variantou těchto alternativních poutí jsou také poutě, které dávají větší důraz na smyslové prožívání – jedná se o noční poutě,⁶¹ nebo několikadenní putování v tichu, bez mluvení.⁶²

Způsoby putování jsou různé. Putuje se individuálně, ve skupinkách (přátelé, farníci, rodiče s dětmi, muži aj.), anebo etapově. Tento způsob putování se po roce 2010 běžně uplatňuje u putování do španělského Santiaga de Compostela, ale poslední dva, tři roky se aplikuje i při putování k poutním místům na území České republiky. Jedná se o to, že se delší vzdálenost cesty, která se dříve šla v celku, nyní se ujde pouze její část. Po nějakém čase se poutník zase vrátí na stejné místo (třeba za rok), a odtud pokračuje v další etapě cesty k poutnímu místu. Hojně tento typ putování uplatňují rodiče s dětmi.

Vedle pěších poutí jsou také velmi oblíbené cyklopoutě, doprovázené kulturními a poznávacími aktivitami. V devadesátých letech 20. století byly doménou zejména mladých lidí, v současné době jsou oblíbené i mezi starší generací. Ekvivalentem jsou tzv. motocyklopoutě. Hojně užívání individuální automobilové dopravy dnes v některých případech definitivně nahrazuje nejen samotné fyzicky namáhavé pěší putování. Také mění společenský charakter kolektivního putování farníků či jinak spřízněných osob, které často neputují společně, ale (krátce) se setkají pouze na samotném cíli své cesty – poutním místě.

Prakticky od dob antiky platilo, aby si mohl poutník vyžádat přimluvu nebo poděkovat za prokázanou milost, že musel podniknout fyzicky namáhavou pěší

59 NEUBAUEROVÁ, Michaela – MACHÁČEK, Pavel: *Zmizelé Jesenicko*. 3. *Poutní místa*, c. d., s. 40–42.

60 Tamtéž.

61 Např. *Noční pěší pout' na Svatou Horu u Příbrami*. Dostupné z: <https://www.farnostsalvator.cz/clanek/3066/nocni-pesi-pout-na-svatou-horu-u-pribrami> (cit. 6. 3. 2024). Pořádá se jako připomínka na dobu totality, kdy se mohlo putovat na poutní místo pouze v noci, nikoliv přes den.

62 Např. *Putování v tichu*. Dostupné z: <https://ultreia.cz/putovani-v-tichu> (cit. 6. 3. 2024).

cestu buď sám, anebo v zastoupení cizí osobou.⁶³ Avšak po roce 2000 došlo k zásadnímu posunu,⁶⁴ neboť zaznamenáváme u některých poutních míst za tímto účelem využívání také internetu. Například na webových stránkách Svaté Hory u Příbrami je za tímto účelem vytvořená samostatná rubrika,⁶⁵ jejímž prostřednictvím mohou věřící odesílat prosby k Panně Marii Svatohorské o maximální velikosti 180 znaků. Takto došlé zprávy se předčítají ve svatohorském kostele v průběhu roku každou sobotu na konci mše. Přestože se geografický rádius prosebníků tím pádem výrazně rozšířil (zejm. Slovensko, Německo, Rakousko, USA, země Latinské Ameriky), jedná se nejčastěji o Čechy žijící v zahraničí.⁶⁶

Obr. 6. Značení Skokovské stezky. Foto M. Holubová, 2021.

Závěr

Stejně jako dříve, o to více i dnes platí, že každé poutní místo má svá zvláštní specifika, proto nejde zobecňovat, ale spíše mluvit o určitých trendech probíhajících v České republice. Zřejmé jsou rozdíly mezi Čechami a Moravou, spíše tradiční podoba poutí je dosud k vidění zejména na jižní Moravě. Typická je kumulovaná role poutních míst (kultovní místo, památka, muzeum, místo smíření a setkávání Čechů a Němců, kulturně-vzdělávací centrum, nezanedbatelný je i vstup do virtuálního prostředí). Přes všechny své změny jsou i v 21. století poutní místa nedílnou a důležitou součástí české krajiny a fyzicky i symbolicky náleží k jejímu charakteru. Jako místa zvláštního významu v sobě propojují duchovní hodnoty vycházející z náboženství, s hodnotami světskými, spojenými s dalšími lidskými potřebami a vztahy. Mají řadu významů a hodnot pro různé skupiny obyvatel. Mohou pro ně být vnímaným dědictvím, tedy něčím, co je součástí jejich identity a co mají potřebu chránit.

63 OHLER, Norbert: *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 66.

64 HOLUBOVÁ, Markéta: *Manifestations of Marian Devotion in the Czech Republic - the Past and Present*, c. d., s. 90-91.

65 Prosby k Panně Marii Svatohorské. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/bohoslužby> (citováno 26. 2. 2024).

66 Za možnost nahlédnout do takto došlých proseb od věřících děkuji P. Davidu Horáčkovi, CScR, z římskokatolické farnosti u kostela Nanebevzetí Panny Marie Příbram, Svatá Hora.

Nejsou však také neměnná, ale vznikají, zanikají nebo se mění stejně jako charakter krajiny, v níž se nacházejí, a vlastnosti lidí, kteří tuto krajinu obývají.

Vedle tradičních poutí dochází současně k transformaci její podoby a po roce 1989 evidujeme inovativní trendy. Dochází k organizování profesních a spolkových poutí (např. hasičů, myslivců, včelařů, učitelů), napříč věkovými kategoriemi zaznamenáváme oblibu cyklopoutí. Oproti západní Evropě pronikl do České republiky s určitým zpožděním fenomén dálkových poutí.

Literatura

- BAKOŠÍK, Vladislav – DOBOŠ, Boleslav: *Poutní místo Panna Maria Pomocná u Zlatých Hor*. Zlaté Hory: Ateliér D, 2008.
- BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.
- BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. III. Praha: Mladá Fronta, 2007.
- BROWMAN, Marion – SEPP, Tiina: Caminoisation and Cathedrals: replication, the heritagisation of religion, and the spiritualisation of heritage. *Religion* 49, 2019, č. 1, s. 74–98. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2018.1515325>
- BROWMAN, Marion – JOHANNSEN, Dirk – OHRVIK, Ane (eds.): *Reframing Pilgrimage in Northern Europe*. Leiden: Brill, 2020.
- COLEMAN, Simon – EADE, John (eds.): *Reframing Pilgrimage: Cultures in Motion*. London: Routledge, 2004.
- ČORNEJOVÁ, Ivana: Saint Ignatius of Loyola, Patron Saint of Expectant Mothers. In: *Patron saints and saintly patronage in early modern Central Europe*. Praha: Faculty of Arts, Charles University, 2019, s. 85–95.
- DVOŘÁKOVÁ, Hana: Dva aspekty projevu současné zbožnosti na příkladu poutí do Žarošic a na Turzovku. *Národopisná revue* 8, 1998, č. 2, s. 91–98.
- DYAS, Dee: *The Dynamics of Pilgrimage: Christianity, Holy Places and Sensory Experience*. (Routledge Studies in Pilgrimage, Religious Travel and Tourism). Abingdon: Routledge, 2020.
- EADE, John – KATIČ, Mario: *Pilgrimage, Politics and Place Making in Eastern Europe. Crossing the Borders*. London: Routledge, 2014. <https://doi.org/10.4324/9781315600505>
- ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.
- FONER, Nancy – ALBA, Richard: Immigrant Religion in the U.S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion? *International Migration Review* 42, 2008, č. 2, s. 360–392.
- GEMZÖE, Lena: Big, Strong and Happy: Reimagining Femininity on the Way to Compostela. In: Jansen, Willy – Notermans, Catrien (eds.): *Gender, Nation and Religion in European Pilgrimage*. Farnham: Ashgate, 2012, s. 37–53.

- HAMPLOVÁ, Dana: *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013.
- HASSAUER, Frederike: Wallfahrt / Pilgerreise. In: Auffahrt, Christoph – Bernard, Jutta – Mohr, Hubert (eds.): *Metzler Lexikon Religion*. Band 3. Stuttgart: J. B. Metzler, 2005, s. 636–640.
- HAVLÍČEK, Tomáš – HUPKOVÁ, Martina: Religious landscape in Czechia: new structures and trends. *Geografie* 113, 2008, č. 3, s. 302–319.
- HAVLÍČEK, Tomáš – HUBKOVÁ, Martina – SMRŽOVÁ, Kamila: Changes in the geographical distribution of religious heterogeneity in Czechia during the transformation period. *Acta Universitatis Carolinae. Geographica* 44, 2009, č. 1–2, s. 31–47.
- HENKEL, Reinhard: The changing religious space of large Western European cities. *Prace Geograficzne* 137, 2014, s. 7–15.
- HOLUBOVÁ, Markéta: Manifestations of Marian Devotion in the Czech Republic – the Past and Present. In: Zachar Podolinská, Tatiana (ed.): *Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe*. Bratislava: Veda, 2019, s. 76–94.
- HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská. Příspěvek k barokním vazbám jezuitské rezidence a poutního místa*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2015.
- HOLUBOVÁ, Markéta: Poutnictví a poutě. In: Bahenský, František et al.: *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada: Lidová kultura*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2014, s. 281–291.
- HOLUBOVÁ, Markéta et al.: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. IX. Duchovní a hmotné aspekty zbožné pereginnace*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2020.
- HRDINA, Jan: *Relikvie. Odpustky. Poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*. Praha: Národní památkový ústav – Scriptorium, 2017.
- CHYTIL, Rudolf: *Svatá Hora*. Praha: Svoboda, 1948 (nefoliováno).
- JAKUBÍKOVÁ, Kornélia: Sprievod ako etnologický problém. In: Tarcalová, Ludmila (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1994, s. 17–21.
- KONG, Lily: Global shift, theoretical shift: Changing geographies of religion. *Progress Human Geography* 34, 2010, č. 6, s. 755–776.
- KUČERA, Zdeněk – BLÁHA, Jan D. – KUČEROVÁ, Silvie – HUPKOVÁ, Martina – REEVES, Daniel: *Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století podle konání poutě během kalendářního roku. Doprovodný text k mapě*. Praha: Nakladatelství P3K, s. r. o., 2012, s. 11. Dostupné z: <http://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/kuhig> (cit. 26. 2. 2024).
- LINDSTROM, Hans-Erik: *Naturens katedral*. Orebro: Libris, 2016.

- LOIS GONZALEZ, Ruben: The Camino de Santiago and its Contemporary Renewal: Pilgrims, Tourists and Teritorial Identities. *Culture and Religion. An Interdisciplinary Journal* 14, 2013, č. 1, s. 8–22.
- MACWILLIAMS, Marc W.: Virtual pilgrimages on the Internet. In: Norman, Alex – Cusack, Caroline M.: *Religion, Pilgrimage, and Tourism. Critical Concepts in Religious Studies. III. Modern Religious Pilgrimage*. London – New York: Routledge – Taylor & Francis Group, 2015, s. 126–154.
- MADDRELL, Avril – TERRY, Alan – GALE, Tim: Introducing Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging. In: Maddrell, Avril – Terry, Alan – Gale, Tim (eds.): *Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging*. Abingdon: Routledge, 2016, s. 1–16.
- MIHOLA, Jiří (ed.): *Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010.
- NAŇKOVÁ, Věra: Architekt a stavitel Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost. *Umění* 22, 1974, s. 224–261.
- NEUBAUEROVÁ, Michaela – MACHÁČEK, Pavel: *Zmizelé Jesenícko. 3. Poutní místa*. Jeseník: Hnutí Brontosaurus Jeseníky, 2021, s. 32–42.
- OHLER, Norbert: *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- ROYT, Jan: K charakteru poutních komplexů v Čechách. In: Stuchlá, Pavla (ed.): *300 let poutního kostela Jména Panny Marie na Lomci. Sborník příspěvků z odborného semináře 14. 9. 2004*. Vodňany: Městské muzeum a galerie ve Vodňanech, 2005, s. 83–92.
- ROYT, Jan: *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999.
- SMOLOVÁ, Věra: *Požár Svaté Hory 27. 4. 1978 a její rekonstrukce*. Příbram: Město Příbram, 2018.
- SEPP, Tiina: The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: New Routes, Narratives, and Re-Christianization. *Numen* 67, 2020, s. 586–612.
- SNELL, Tatjana – PALI, Sarah: Pilgrimage today: the meaning-making potential of ritual. *Mental Health. Religion & Culture* 16, 2013, č. 9 (Mental Health, Implicit Religion and Culture), s. 887–902. <https://doi.org/10.1080/13674676.2013.766449>
- Svatá Hora* 60, 2023, č. 1, s. 15.
- TURNER, Victor – TURNER, Edith: *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*. New York: Columbia University Press, 1978.
- UPENIEKS, Laura: Religious / spiritual struggles and well-being during the COVID-19 pandemic: Does „talking religion“ help or hurt? *Review of Religious Research* 64, 2022, s. 249–278. <https://doi.org/10.1007/s13644-022-00487-0>

- WINTER, Michael – GASSON, Ruth: Pilgrimage and tourism: Cathedral visiting in contemporary England. *International Journal of Heritage Studies* 2, 1996, č. 3, s. 172–182. <https://doi.org/10.1080/13527259608722170>
- ZALASIŃSKA, Katarzyna – PIOTROWSKA, Katarzyna: Kalwaria Zebrzydowska cultural landscape. *International Journal of Heritage Studies* 18, 2012, č. 3: World Heritage and Human Rights: Preserving our Common Dignity through Rights Based Approaches, s. 307–315. <https://doi.org/10.1080/13527258.2012.652974>

Internetové zdroje

- ČSÚ – Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu 2021. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/shortUrl?su=bc365719> (cit. 26. 2. 2024).
- Noc kostelů. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Noc_kostel%C5%AF (cit. 26. 2. 2024).
- Noční pěší pouť na Svatou Horu u Příbrami. Dostupné z: <https://www.farnost-salvator.cz/clanek/3066/nocni-pesi-pout-na-svatou-horu-u-pribrami> (cit. 6. 3. 2024).
- Program Noc kostelů 2023. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-noc-kostelu-program-231904> (cit. 26. 2. 2024).
- Prosby k Panně Marii Svatohorské. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/bohoslužby> (cit. 26. 2. 2024).
- Putování v tichu. Dostupné z: <https://ultreia.cz/putovani-v-tichu> (cit. 6. 3. 2024).
- Skokovská stezka. Dostupné z: <https://www.skoky.eu/clanky/skokovska-stezka> (cit. 6. 3. 2024).
- STEM 2018, Postoj Čechů k náboženství. *Ústav empirických výzkumů*. Dostupné z: <https://www.stem.cz/postoj-cechu-k-nabozenstvi> (cit. 26. 2. 2024).
- Svaté schody 2019, 343 schodů pro tvořivost. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/2019/05/12/svatohorske-schody-2019-343-schodu-pro-tvorivost> (cit. 2. 3. 2024).
- Svaté schody 2023, 343 schodů pro tvořivost. Dostupné z: <https://www.kudyznudy.cz/akce/svatohorske-schody-2023-343-schodu-pro-tvorivost> (cit. 2. 3. 2024).
- Svatohorské muzeum. Dostupné z: <https://svata-hora.cz/pro-navstevniky/prohlidky/svatohorske-muzeum> (cit. 26. 2. 2024).
- Svatojánské muzeum. Dostupné z: <https://www.sjmn.cz> (cit. 26. 2. 2024).
- Ultreia. Dostupné z: <https://ultreia.cz> (cit. 6. 3. 2024).